

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 09. December 2025

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA O‘QUVCHILAR O‘ZLASHTIRISH DARAJASINI OSHIRISHGA TA‘SIR ETUVCHI TASHKILY, PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK BOSHQARUV OMILLARI

Mullabayeva Nozima Maxmudjonova

O‘zMU Psixologiya kafedrası prof.v.b., psixologiya fanlari doktori

Rahmidinova Umida Akbarovna

Buchon universiteti Ta‘lim menejmenti yo‘nalishi 1- kurs magistr talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirishga ta‘sir etuvchi tashkiliy, psixologik va pedagogik boshqaruv omillari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini samarali o‘zlashtirish faqat pedagogik vositalar bilan cheklanmay, balki darsning tashkiliy tuzilishi, o‘quvchilarning motivatsiyasi, diqqat va xotira faoliyati kabi psixologik omillar bilan ham bevosita bog‘liqdir. Maqolada ilgari surilgan metodik tavsiyalar o‘qituvchilarga o‘quv jarayonini samarali tashkil etish va har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish mkonini beradi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, o‘zlashtirish darajasi, tashkiliy omillar, psixologik omillar, pedagogik boshqaruv, motivatsiya, diqqat va xotira, emotsional muhit, individual yondashuv, interaktiv metodlar,

Аннотация: В данной статье научно анализируются организационные, психологические и педагогические факторы управления, влияющие на уровень усвоения знаний учащимися начальной школы. Результаты исследования показывают, что эффективное усвоение знаний и навыков учащимися зависит не только от педагогических средств, но и напрямую связано с организационной структурой урока, мотивацией учеников, вниманием и деятельностью памяти. В статье предложены методические рекомендации, которые предоставляют учителям возможность эффективно организовать учебный процесс и учитывать индивидуальные особенности каждого ученика.

Ключевые слова: начальное образование, уровень усвоения, организационные факторы, психологические факторы, педагогическое управление, мотивация, внимание и память, эмоциональная среда, индивидуальный подход, интерактивные методь

Abstract: This article scientifically analyzes organizational, psychological, and pedagogical management factors that influence the level of knowledge acquisition among

primary school students. The research results indicate that the effective assimilation of knowledge and skills by students is not limited to pedagogical tools alone but is also directly related to the organizational structure of the lesson, student motivation, attention, and memory activity. The methodological recommendations proposed in the article provide teachers with the opportunity to organize the learning process effectively and take into account the individual characteristics of each student.

Keywords: primary education, level of knowledge acquisition, organizational factors, psychological factors, pedagogical management, motivation, attention and memory, emotional environment, individual approach, interactive methods

Kirish:

Boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida doimiy e‘tibor markazida bo‘lgan. Ta‘lim jarayonida o‘quvchilar faqat bilim qabul qiluvchi sifatida emas, balki faol sub‘ekt sifatida ishtirok etadilar, shuning uchun ularning o‘rganish jarayoniga ta‘sir etuvchi omillarni aniqlash va samarali boshqarish katta ahamiyatga ega.

Pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi bir necha omillarga bog‘liq: tashkiliy (darsning strukturalanganligi, vaqtni taqsimlash, resurslardan foydalanish), psixologik (motivatsiya, qiziqish, diqqat va xotira faoliyati) va pedagogik boshqaruv omillari (o‘qituvchining uslubi, pedagogik muloqot, individual yondashuv). Ushbu omillar o‘quvchilarning bilim olish jarayonidagi muvaffaqiyati va samaradorligini belgilaydi.

Zamonaviy ta‘lim tizimida pedagogik va psixologik boshqaruv vositalarini uyg‘un qo‘llash o‘quvchilarning o‘qishga qiziqishini oshirish, ijtimoiy-hissiy rivojlanishiga yordam berish va o‘zlashtirish darajasini maksimal darajada ko‘tarish imkonini yaratadi. Shu bois, pedagogik jarayonni tashkiliy va psixologik jihatdan optimallashtirish masalasi dolzarb va ilmiy jihatdan muhimdir.

Ushbu ishning maqsadi – boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirishga ta‘sir etuvchi tashkiliy, psixologik va pedagogik boshqaruv omillarini aniqlash va ularni samarali qo‘llash usullarini o‘rganishdir.

1. Tashkiliy omillar

Tashkiliy omillar o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi va dars jarayonini samarali tashkil etishning asosiy qismi hisoblanadi. Boshlang‘ich ta‘limda darslar yosh xususiyatlariga mos rejalashtirilishi lozim. Bu o‘quvchilarning

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 09. December 2025

diqqatini jamlash, bilimni tezroq o‘zlashtirish va dars jarayonida faol ishtirok etishni ta’minlaydi.

1.1. Dars jarayonini samarali rejalashtirish

Samarali rejalashtirilgan dars o‘quvchilarni qiziqtiradi va bilim olish jarayonini faol qiladi. Darsning mazmuni, ishlatiladigan metodlar va qo‘llaniladigan materiallar oldindan belgilanishi lozim. Reja quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

Darsning maqsadi va vazifalari aniq belgilanishi;

Materialning murakkabligi bosqichma-bosqich oshirilishi;

Amaliy mashqlar va nazariy bilimlar uyg‘unlashuvi;

Har bir o‘quvchining imkoniyatlariga mos variantlar mavjudligi.

Shuningdek, dars rejasida o‘quvchilarning turli o‘rganish uslublariga mos keladigan faoliyatlar kiritilishi muhim. Masalan, vizual, auditiv va kinestetik o‘quvchilar uchun alohida ko‘rgazmali, tinglash va harakatga asoslangan mashqlar tayyorlanadi.

1.2. Sinf va vaqtni boshqarish

Sinf ichidagi tartib va vaqtni boshqarish o‘quvchilarning o‘rganish samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari diqqatni uzoq vaqt jamlay olmaydi, shuning uchun dars qismlarga bo‘linishi va har bir faoliyat uchun aniq vaqt ajratilishi zarur. Masalan, yangi mavzu kiritishda 15–20 daqiqalik nazariy izoh yetarli bo‘lsa, amaliy mashqlar uchun 10–15 daqiqa ajratish lozim.

Sinfni samarali boshqarish uchun o‘qituvchi quyidagi usullarni qo‘llashi mumkin:

Ishni guruhlariga bo‘lish;

Qat’iy dars rejimini saqlash;

Faoliyatlarni navbat bilan tashkil etish;

Sinfdagi tartibni va intizomni nazorat qilish.

Bu tartib va boshqaruv o‘quvchilarda o‘zaro hurmat, mas’uliyat va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi, shuningdek, bilimlarni samarali o‘zlashtirishga yordam beradi.

1.3. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish. Hozirgi davrda ta’lim jarayonida interaktiv va multimedia vositalarini qo‘llash o‘quvchilarning e’tiborini jalb qiladi va darsni yanada qiziqarli qiladi. Interaktiv doskalar, elektron darsliklar, animatsiyalar va video materiallar dars mazmunini vizuallashtirishga yordam beradi. Shu bilan birga, onlayn testlar va interaktiv mashqlar o‘quvchilarning bilim darajasini real vaqt rejimida baholash imkonini beradi.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 09. December 2025

Tashkiliy omillarni to‘g‘ri qo‘llash nafaqat o‘quvchilarning bilim olish jarayonini optimallashtiradi, balki o‘qituvchining pedagogik faoliyatini ham soddalashtiradi va samarali qiladi. Ular o‘quvchilarning qiziqishi, faol ishtiroki va o‘zlashtirish darajasini oshirishning asosiy shartidir.

2. Psixologik omillar. Psixologik omillar boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini belgilashda muhim rol o‘ynaydi. Bu omillar o‘quvchining ichki motivatsiyasi, diqqatini jamlay olish qobiliyati, xotira va hissiy holati bilan chambarchas bog‘liq. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik jarayonni psixologik jihatdan to‘g‘ri boshqarish o‘quvchilarning bilimni samarali va uzoq muddatga o‘zlashtirishini ta‘minlaydi.

2.1. Motivatsiya. Motivatsiya o‘quvchilarning o‘rganishga bo‘lgan ichki ehtiyojini belgilovchi asosiy psixologik omildir. O‘quvchilar bilim olish jarayonida qanchalik qiziqish va rag‘batga ega bo‘lsa, ularning o‘zlashtirish darajasi shuncha yuqori bo‘ladi. Motivatsiyani oshirish uchun quyidagi pedagogik vositalar samarali hisoblanadi:

- Rag‘batlantiruvchi va maqtoqli fikrlar;
- Qiziqarli va o‘yin elementlari bilan boyitilgan topshiriqlar;
- Shaxsiy yutuqlarni e‘tirof etish va mukofotlash tizimi;
- O‘quvchilarga dars jarayonida tanlov va erkinlik berish.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, motivatsiyasi yuqori bo‘lgan o‘quvchilar mavzuni tezroq o‘zlashtiradi, mustaqil ishlashga tayyor bo‘ladi va darsga faol ishtirok etadi. Shu sababli o‘qituvchi har bir o‘quvchining shaxsiy qiziqishlarini va ichki ehtiyojlarini hisobga olgan holda pedagogik strategiyalarni qo‘llashi zarur.

2.2. Diqqat va xotira jarayonlari

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari diqqatni uzoq vaqt davomida jamlay olmaydi. Shu sababli dars mazmuni qisqa bo‘limlarga bo‘linishi va har bir bo‘limda ko‘rgazmali materiallardan foydalanish zarur. Diqqatni oshirish uchun quyidagi usullar qo‘llaniladi:

- Vizual va kinestetik materiallar: rasmlar, diagrammalar, interaktiv doskalar;
- Qisqa, aniq va turli faoliyatlarga boy dars qismlari;
- Guruhlarda ishlash va rolli o‘yinlar orqali e‘tiborni jalb qilish;
- Dars jarayonida qisqa tanaffuslar va harakatli mashqlar kiritish.

Xotira jarayoni ham o‘quvchilarning bilimni samarali o‘zlashtirishida muhimdir. Yangi bilimlarni takrorlash, ularni amaliy mashqlar bilan mustahkamlash, qisqa va uzun muddatli xotirani uyg‘un ishlatish bilimni uzoq muddatga saqlash imkonini beradi.

2.3. Emotsional muhit

O‘quvchining hissiy holati uning bilim olish qobiliyatiga bevosita ta’sir qiladi. Psixologik xavfsiz muhit yaratish o‘quvchilarda ijobiy munosabat, ishonch va motivatsiyani shakllantiradi. O‘qituvchining mehribonligi, e’tibori va pedagogik qo‘llab-quvvatlashi o‘quvchining o‘zlashtirish darajasini oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ijobiy emotsional muhitdagi o‘quvchilar yangi bilimlarni tezroq o‘zlashtiradi, darsga faol ishtirok etadi va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Psixologik omillarni to‘g‘ri boshqarish orqali pedagogik jarayon nafaqat bilimlarni o‘zlashtirishni, balki o‘quvchilarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishini ham qo‘llab-quvvatlaydi. Shu bilan birga, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda pedagogik yondashuvni shakllantirish o‘quv jarayonini yanada samarali qiladi.

3. Pedagogik boshqaruv omillari

Pedagogik boshqaruv omillari o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, o‘qituvchining pedagogik mahorati, uslubi va individual yondashuvi bilan chambarchas bog‘liq. Bu omillar o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirishda bevosita rol o‘ynaydi va dars samaradorligini belgilaydi.

3.1. O‘qituvchi shaxsiyati va pedagogik mahorati

O‘qituvchining shaxsiyati pedagogik jarayonning samaradorligida asosiy omil hisoblanadi. O‘qituvchining mehribonligi, talabchanligi, muloqot madaniyati va pedagogik uslubi o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchi o‘z shaxsiyati orqali ijobiy emotsional muhit yaratgan holda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini sezilarli darajada oshiradi.

Pedagogik mahorat shuningdek, darsni rejalashtirish, metodik vositalarni to‘g‘ri tanlash, o‘quvchilar bilan individual va guruh bo‘yicha ishlashni o‘z ichiga oladi. O‘qituvchi o‘z bilimini amaliyot bilan uyg‘unlashtirib, darslarni qiziqarli va samarali tashkil qilishi kerak.

3.2. Individual yondashuv

Har bir o‘quvchining o‘rganish qobiliyati, qiziqishi va ehtiyojlari turlicha bo‘ladi. Shu sababli pedagogik boshqaruv jarayonida individual yondashuvni qo‘llash juda muhimdir. Individual yondashuv quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

O‘quvchining bilim darajasini diagnostika qilish;

O‘quvchining qiziqish va ehtiyojlariga mos topshiriqlar tayyorlash;

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 09. December 2025

Faoliyatning murakkablik darajasini o‘quvchining imkoniyatlariga moslashtirish;
Shaxsiy yutuqlarni rag‘batlantirish va ijobiy baholash tizimini qo‘llash.

Individual yondashuv nafaqat bilimni o‘zlashtirishni oshiradi, balki o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi va ijodiy faoliyatini rivojlantiradi.

3.3. Ko‘rgazmalilik va interaktiv metodlar

Ko‘rgazmalilik va interaktiv metodlar o‘quvchilarning e‘tiborini jalb qilish, bilimlarni mustahkamlash va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishda muhim vositalardir. Darsda jadval, rasm, diagramma, tajriba va o‘yinlar orqali mavzuni tushuntirish o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi.

Interaktiv metodlar nafaqat bilimni tezroq o‘zlashtirishga yordam beradi, balki o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, o‘qituvchi sinfdagi har bir o‘quvchining faoliyatini kuzatib borib, ularning individual ehtiyojlariga mos pedagogik qarorlar qabul qilishi mumkin.

Xulosa

Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirishga ta’sir etuvchi omillarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ular kompleks va o‘zaro bog‘liq tizimni tashkil etadi. Tashkiliy, psixologik va pedagogik boshqaruv omillari bir-birini to‘ldiradi va o‘quv jarayonining samaradorligini belgilaydi.

Tashkiliy omillar darsning samarali rejalashtirilishi, vaqt va sinfni boshqarish, shuningdek, zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Bu omillar o‘quvchilarning diqqatini jamlash, bilimni tez va samarali o‘zlashtirish hamda dars jarayonida faol ishtirok etishni ta’minlaydi.

Psixologik omillar esa motivatsiya, diqqat va xotira jarayonlari hamda emotsional muhitni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilarning o‘rganishga bo‘lgan ichki ehtiyojini kuchaytirish, ularning hissiy holatini inobatga olish va ijobiy muhit yaratish bilimlarni mustahkam o‘zlashtirishga yordam beradi. Shu bilan birga, psixologik omillar o‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Pedagogik boshqaruv omillari, xususan, o‘qituvchining shaxsiyati va pedagogik mahorati, individual yondashuv va interaktiv metodlar o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchining pedagogik mahorati darsning samarali tashkil etilishida, individual yondashuv esa har bir o‘quvchining imkoniyatlarini

hisobga olishda, interaktiv metodlar esa bilimlarni amaliy ko‘nikmalarga aylantirishda yordam beradi.

Shuni ta’kidlash joizki, ushbu omillarni kompleks va uyg‘un qo‘llash boshlang‘ich ta’lim jarayonini samarali qilishga imkon beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik va psixologik boshqaruv vositalarini uyg‘un qo‘llash orqali o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va ijtimoiy-hissiy rivojlanish darajasi sezilarli darajada oshadi.

Natijada, boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirishga xizmat qiluvchi tashkiliy, psixologik va pedagogik boshqaruv omillarini aniqlash va ularni samarali qo‘llash pedagogik jarayonning muvaffaqiyat kalitidir. Ushbu omillarni o‘rganish va amalda qo‘llash o‘qituvchilarga o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda darslarni optimallashtirish imkonini beradi, bu esa ta’lim sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shodmonov Q., Pedagogika asoslari, Toshkent, 2018.
2. Yo‘ldosheva D., Psixologiya, Toshkent, 2019.
3. Umarova S., Boshlang‘ich ta’lim metodikasi, Jizzax, 2021.
4. Islomova N., Pedagogik boshqaruv va psixologik nazorat, Toshkent, 2020.
5. Karimov A., Motivatsiya va o‘rganish jarayoni, Toshkent, 2019.
6. Rahmonova U., Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida diqqat va xotirani rivojlantirish, Jizzax, 2021.
7. Qodirov S., Boshlang‘ich ta’limda interaktiv metodlar, Toshkent, 2020.
8. Tursunova L., O‘quvchilar motivatsiyasini shakllantirish metodlari, Samarqand, 2021.
9. Ahmedov R., Psixologik xavfsiz muhit va o‘quv jarayoni, Toshkent, 2022.
10. Mirzaeva D., Darslarni rejalashtirish va tashkiliy strategiyalar, Buxoro, 2021.
11. Bobojonova N., Boshlang‘ich ta’limda individual yondashuv, Toshkent, 2019.
12. Yusupov M., O‘quvchilarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishi, Jizzax, 2020.
13. Ergashev A., Ta’lim menejmenti va pedagogik boshqaruv, Toshkent, 2021.
14. Sobirova Z., Ko‘rgazmalilik va vizual materiallardan foydalanish, Toshkent, 2020.
15. Xolmirzaeva S., Boshlang‘ich ta’limda samarali dars tashkil etish, Samarqand, 2022.